

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובירורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסכת

גליון מס' 119

פרשת וירא

ה"א תשע"ו

גליון זה יו"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור.

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאת הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תאריך: 15.7.75150494 תאריך: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאת הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תאריך: 15.7.75150494 תאריך: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

דיוקים ודקדוקים

י"ח א': פָּתַח - יש להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא פֶּסַח בסמ"ך. וכן הוא להלן.

י"ח ג': וַיֹּאמֶר - יש להקפיד לנגן את הטעם אתנחתא כראוי, ולא להוסיף טעם נוסף לפניו ולהטעים וַיֹּאמֶר. וכן הוא להלן י"ט ז'.

חן - ראוי להקפיד על הגייה נכונה של החי"ת, שלא ישמע שקורא כן בכ"ף.

י"ח ד': רָגַלְתֶּם - הלמ"ד בצירי, והוא לשון רבים. ויש להזהר שלא ישמע שקורא רָגַלְתֶּם בשווא נע, שהוא שינוי משמעות ללשון יחיד. וכן הוא להלן י"ט ב'.

י"ח ו': הָאֱלֹהִים - הטעם מלעיל באל"ף, והה"א שאחריו בחטף סגול, ואין לנגן את הטעם בה"א או בלמ"ד.

י"ח ח': חֲמָאָה - המ"ם בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את האל"ף שאחריה ולקרוא חָמָה. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע האות הגרונית. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: וְאֶרְאָה.

ורו"ה כתב (משפטי הטעמים דף ה' ע"ב בהערה) שיש לאתנחתא שמות נוספים, יש שקוראים לה חונה, או סחפא, או סעפא, או ספא, וכתב שראה בטוב טעם ובערוגת הבושם שכתבו שלא יקראו סחפא אלא לאתנחתא הבא בראש פסוק, אך מהמסורה מוכח שלא כדבריהם (שהמסורה במק"ג פרשת אחרי מוסרת על הפסוק עָרְוֹת פָּלְתָהּ לא תִּגְלָה (ויקרא י"ח ט"ו) "כל סחופי בצירי", והיינו שאם מוטעם באנתחא מנוקד תִּגְלָה בצירי, ואם מוטעם בשאר טעמים מנוקד תִּגְלָה בסגול. ומוכח מהמסורה שסחפא הוא שם לכל אתנחתא).

אך באמת סיחפא הוא השם הבבלי לטעם אתנחתא, וכנראה אימצו שם זה לאתנחתא כשהוא בא בראש הפסוק רק כדי להודיע על שינוי משאר אתנחתאות, ולא שהוא באמת טעם אחר, וזו כוונת טוב טעם וערוגת הבושם, וממילא לא קשה על דבריהם מהמסורה.

הכלל הוא שאחר הטעם לא יבוא שווא נע או חטף, אלא רק שווא נח, ולפי זה, בתיבת הָאֱלֹהִים שהטעם מלעיל באל"ף, הה"א ראוי להינקד בשווא נח, ואם הה"א מנוקדת בחטף סגול, הטעם צריך להיות מלרע בלמ"ד.

אך אע"פ כן תיבת הָאֱלֹהִים יוצאת מן הכלל, שהטעם מלעיל באל"ף, והה"א מנוקדת בחטף סגול, אחר הטעם, וכן הוא בכל כתבי היד והדפוסים, בכל המקומות שתיבה זו מוזכרת במקרא, וכן כתב להדיא יה"ב הנקדן בעין הקורא כאן, שהה"א בחטף אע"פ שהטעם מלעיל, וכ"כ ר' משה הנקדן (דרכי הניקוד והנגינה) שתיבת הָאֱלֹהִים יוצאת מן הכלל שמנוקד חטף אחר הנגינה.

והטעם לחריג זה שמנוקד חטף אחר הטעם, הוא משום שכאן מוכרח שהטעם יהיה מלעיל, ומוכרח גם שהה"א תנוקד בחטף ולא בשווא נח. שהרי הכלל הוא שתיבה שיש בה אות ה"א בסופה במקום למ"ד בתחילתה (כגון סדומה במקום לסדום, חרנה במקום לחרן וכדומה) מוטעמת מלעיל, וכאן באה ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחילתה (האחלה במקום לאחל), וע"כ התיבה צריכה להיות מוטעמת מלעיל.

ואע"פ שהטעם מלעיל באל"ף, הה"א שאחריה מנוקדת בחטף ולא בשווא נח, משום שאות ה"א מוצאה מהגרון, ואי אפשר להגות אות גרונית בשווא נח אחר חולם (ומטעם זה כאשר באה בסוף תיבה אות גרונית הראויה להינקד בשווא נח, והתנועה שלפניה מנוקדת בחולם, תבוא פתח גבוה לפני האות הגרונית, כדי שיוכלו לבטא את השווא נח כראוי באות הגרונית, כיון שהשווא נח אינו יכול להפוך לחטף כיון שהוא בסוף תיבה. וכגון בתיבת גְבוּהָ שמוע, שהה"א והע"ן נקראים בשווא נח, אך מחמת קושי ההגייה מוסיפים לפניהם פתח גבוה ונקרא גְבוּהָה שְמוּעָה (או גְבוּהָה שְמוּעָה, ואכמ"ל בזה), כיון שאי אפשר להגות שווא נח באות גרונית אחר תנועה גדולה).

ומשום כך, למרות שעל פי הכללים הה"א ראוי להינקד בשווא נח, כיון שהטעם צריך לבוא לפני הה"א, והה"א לא יכולה להינקד בשווא נח אחר חולם, הורחב השווא לחטף מחמת קושי ההגייה.

ובספר לחם הביכורים (דף ס"א) הקשה שלא יתכן חטף אחר הטעם, וכן הקשה גם על מילת צִעְרָה (בראשית י"ט כ"ג), ומסקנתו שבמילים אלו הטעם מלרע. אמנם, בסולת למנחה חזר בו וכתב על תיבת הָאֱלֹהִים שהיא מלעיל, ורק על תיבת צִעְרָה נשאר במסקנתו שהיא מלרע, ועיין עוד במה שכתבנו להלן (י"ט כ"ב) על תיבת צִעְרָה.

מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפנייה אות המנוקדת בשווא

שהגיית התי"ו הרפה דומה להגיית הסמ"ך, ואם יקראנה ממש כסמ"ך, שינה משמעות. ומי שאינו יודע להגות את התי"ו כהוגן, אלא רק כסמ"ך, היה מקום לומר שעדיף שיקראנה בדגש קל, מאשר שיקראנה כסמ"ך ותשתנה המשמעות.

אך בשו"ת פאת שדך (ח"א סימן כ"ד) אין דעתו נוחה מזה, וכתב שאין לחדש שיבושים כנגד משפטי לשון הקודש, כי השיבושים הישנים שאנחנו אנוסים במבטאם אין להקפיד עליהם כל כך, ויש לדמותם למה שאמרנו ודלוגו עלי אהבה (כמובא בתוס' בסוכת עבודה זרה דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא, בשם המדרש), וכשם שחס הקב"ה על השיבוש של עם הארץ שאין בו דעת ללמוד, כך חס על השיבוש שהורגלו בו הדורות וקשה לנו לעוקרו.

והוסיף, שמי שלבו חרד ואינו רוצה לסמוך על המנהג שהורגלו בו, מוטב שילך אל בני תימן וירגיל לשונו בקריאת תי"ו רפה כהוגן, אך לא יחדש שיבושים לקראו בתי"ו דגושה.

כיון שהטעם אתנחתא בא כאן מיד בראש הפסוק ללא טעם נוסף לפניו, יש קצת מחסור בנגינה אם מטעמים אותו כאתנחתא רגיל, ומשום כך יש נטיה טבעית להוסיף טעם נוסף בהברות הקודמות. אך אין נכון לעשות כן, ויש לנגן את הטעם בהברה המוטעמת בלבד.

ובספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם, נזכר שניגון אתנחתא זו שונה מעט משאר אתנחתאות, שכתב (מעט לפני שער הורקא): ויתכן לבוא בראש הפסוק כמו וְבָרַךְ (יהושע ט"ו מ"ח), בְּמִדְבָּר (שם ס"א), וַיֹּאמֶר אֱלֹנָה אֲחִי (בראשית י"ט ז'). וזה הטעם יקרא מונח לפי שאתה מניחו בלי מתינה והנעה כי טוב.

וכן בספר "הורית הקורא" המיוחס לר' יהודה בן בלעם (והוא מהדורת הספר הארדך בכתב יד של "טעמי המקרא", קטע זה מובא בספר "כתר ארם צובה ניקודו וטעמו" עמ' 120) נאמר על האתנחתא: והקוראים יוסיפו בנעימתם אם היא בראש הפסוק.

ובכתב יד העוסק בדיני הטעמים המובא בספר המסורה (חלק ג' עמ' 51) נכתב: ודע כי האתנח כאשר הוא בראש הפסוק יתנגן כמו תלישא גדולה, חוץ ממקום אחד, והוא וַיִּסְעוּ (בראשית ל"ה ה').

והבחור בספרו טוב טעם (פרק ה', תמונת האתנח) כתב שיש קוראים לאתנחתא הבא בראש פסוק "סחפא" או "ספא". וכן בתשלום מקום אברם (שער טעמי המקרא), ובערוגת הבושם (פרק כ"ז), קראו לאתנחתא באופן זה שבה בראש פסוק בשם "סחפא" (והובאו דבריהם במנחת שי שמות ל"ג: ד'). וכנראה נתנו לו שם זה להדגיש שאין ניגונו כאתנחתא רגיל שבה טעם לפניו שמכין את ניגונו, אלא ניגונו שונה מעט משאר אתנחתאות, אך לא באו לומר שאינו מפסיק כשאר אתנחתאות (ומה שכתבו מקנה אברם וערוגת הבושם שקראו לו עבר או קוץ שהוא פחות ממשרת, נראה שכונתם רק על שינוי נגינתו, ולא על פחיתות הפסוק, שהרי באמת הוא אתנחתא רגיל, ואף הניקוד משתנה על ידו כמו כל אתנחתא וס"פ, כגון ויאמר (בראשית כ"ד ל"ד) בפתח, ולא ויאמר בסגול, וכגון ויסעו (בראשית ל"ה ה') בקמץ, ולא ויסעו בשווא).

וכן בספר המסורה (חלק א' עמ' 658) מובאת רשימת מסורה המונה ומפרטת את הטעמים ושמותם (הרשימה פותחת במילים: אלה הטעמים ואלה שמותם, וכו') וביניהם נמנה הטעם: ויאמר - סעפא (וזה מלבד הטעם אתנחתא המופיע גם הוא ברשימה זו).

המלאכים. אֶתְהֶן. הֶלְאָה. וְלֹאֻ. מִצֶּעֶר. וְהִי. יִרְאֵת. הֶתְעוּ.
וְאִמְהֶתִּיו. מִלֵּאֲדִי. יִרְאֵה. זֶרְעָדִי.

י"ח י"א: לְהִיזֹת - יש לבטא את ה"א בשווא נח". ולא להבליעה ולקרוא לִיזֹת, או לקרוא לְהִיזֹת בחיריק ה"א. וכן הוא בכל שווא נח באות ה"א. וכן הוא להלן בתיבות: יִהְיֶה. וְיִתְמַקְהָה. תִּהְיֶה.

י"ח י"ב: וְאֵלֶיךָ - האל"ף לא נשמעת, ונקרא וְדִנִּי.

י"ח י"ג: אֲמַנְס - האל"ף בקובץ, ואין לקרוא אֲמַנְס בקמץ.

י"ח ט"ז: עֲנֻם - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֲמַס באל"ף.

י"ח י"ז: הַמִּכְסָּה - המ"ם רפה, ובשווא נע". ואע"פ שיש ספרים המנקדים הַמִּכְסָּה בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^ט.

אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה.

י"ח י"ט: יִדְעֶתִּיו - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא יִדְתִּיו, או לקרוא יִדְעֶתִּיו בפתח העי"ן. וכן הוא להלן כ' ו', כ"א כ"ו, כ"ב י"ב: יִדְעֶתִּי. ולהלן כ"א כ"ו: שְׁמַעְתִּי. ולהלן כ"ב ט"ז: נִשְׁמַעְתִּי. ולהלן כ"ב י"ח: שְׁמַעְתָּ.

הָבִיא - יש להקפיד על הגייה נכונה של ה"א, שהוא תואר מקור. שלא ישמע שקורא אָבִיא באל"ף שהוא לשון מדבר.

י"ח כ': כִּי־רָבָה - הטעם מלעיל ברי"ש, והוא לשון עבר. והקורא כִּי־רָבָה מלרע משנה משמעות ללשון הווה^י.

י"ח כ"א: אֶרְדֶּה־נָּא - הרי"ש בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים אֶרְדֶּה בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^ט. וכן הוא ברי"ש שלהלן כ"ב י"ח: וְהִתְבָּרְכוּ.

הַבָּאָה - הטעם מלעיל בבי"ת, והוא לשון עבר. והקורא הַבָּאָה מלרע משנה משמעות ללשון הווה^א.

עָשׂוּ | פָּלָה - יש להקפיד לשהות מעט בפסיק, שאם לא יפסיק ישמע שהם עשו כלה, בעוד שפירושו שאם כצעקתה הבאה אלי עשו, כלה אני עושה בהם^ב.

י"ח כ"ד: הָעֵיֶר - יש להקפיד על הגייה נכונה של ה"א, שלא ישמע שקורא אָעֵיר באל"ף. וכן הוא להלן.

י"ח כ"ה: פִּלְה־אֶרֶץ - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים פִּלְ אֶרֶץ.

י"ח כ"ט: יָחַד - הטעם מלעיל ביו"ד. וכן הוא להלן.

י"ט א': וְלוֹט יֵשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים וְלוֹט יֵשֵׁב בְּשַׁעַר סְדֹם.

נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח (כגון: מִלֵּךְ במקום מִלְאָךְ; שְׁמוֹן במקום שְׁמֻנוֹן; וַיֵּגַע במקום וַיִּגְעָג). וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה. וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נוהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

^ה והוא נהגה כמו מפי' ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות: עֲמָה, אֶתָּה, וכדומה. וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפי' ה"א. ויש הטועים לחשוב שמפי' הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת מפי' פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ודלא כמו במילה פְּדָהצור (במדרש א' י') וכדו', ששם הה"א אינה נהגית כלל.

והטעם לכך שנקודת המפי' באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת יִתְהַי), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפי'. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפי' יחד, כגון: גִּבְרָה, יִצְחָה, ואם היו מנקדים בשווא ולא בנקודת המפי', היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וממילא היות שלא ניתן לנקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון המפי' שבסוף תיבה משווא לנקודה בתוך האות. ויש לציין, שישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפי' אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י ליניגרד שמנוקד: בְּהֶשְׁמָה (ויקרא כ"ז מ"ג), פְּדָהֶאֱל (במדרש ל"ד כ"ח), יִתְהַפְּנוּ (שם ל"ה ב'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד פְּדָהֶאֱל. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד בְּהֶשְׁמָה עם נקודת המפי' בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

^י הכלל הוא, שבשם אדנות ואלקות, אם באה לפניהם אחת מהאותיות מ"ש"ה, האל"ף נשמעת, ואם באה לפניהם אחת מהאותיות וכל"ב, אין האל"ף נשמעת, וזו יבוא במקום האל"ף מתג שמאריך מעט את תנועת הפתח או הצירי, ועל ידי זה מתארכת התנועה ונשמע כעין אל"ף (וסמך, מ"ה מוציא וכל"ב מכניס). וכלל זה נכון גם באדנות שאינו שם קודש.

^י כתב בשו"ע (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב) שאין למנות כשליח ציבור מי שקורא אות אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף. ובמשנה ברורה שם (סקל"ז) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ץ כיון שכך רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

וכתב בערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ד, סימן ס"א סעיף ח'), שאע"פ שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, בכל זאת בקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב') שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול כשמדקדק בזה. וכל זה במקום שלא משתנה המשמעות, אך במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות, ראוי מאד להקפיד ולדקדק להגות כראוי.

^ה עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה. וכאן מוכח שהמ"ם בשווא נע מזה שיש מתג לפני המ"ם, ומילה זו אינה מופיעה ביוצאים מן הכלל במסורה הנקראים בשווא נח למרות המתג.

וכן מוכח מזה שבכתבי יד רבים (ס"ב ס"ג, ס"ד ס"י, ס"ה ס"ב, ס"ו ס"ד, ס"ז ס"ו, וכן בדפוסים רא"פ, רז"ה, קורן) המ"ם כאן מנוקדת בחטף פתח (והיינו שהשווא נע, כמבואר במאמר החטפים שחטף פתח באות לא גרונית הוא סימון לשווא נע), וכן כתב אור תורה כאן שהמ"ם בחטף פתח, וכן כתב רז"ה בשום שכל שבכל הספרים המדויקים המ"ם בחטף פתח. ומוכח שהשווא נע.

^ט כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

^י וכמו שכתב רש"י כאן. וראה עוד לקמן הערה י"א.

^א בתיבת באה, כשהטעם מלעיל בבי"ת היא לשון עבר, דהיינו שבאה כבר, וכשהטעם מלרע באל"ף היא לשון הווה, דהיינו שבאה עכשיו, וכמו שכתב רש"י בכמה מקומות (בראשית ט"ו י"ז, כ"ט ו', מ"ב כ"א, מ"ז כ"ו).

ובאשל אברהם בוטשאטש (ס' קמ"ב) כתב שלפי זה אם קרא מלעיל במקום מלרע או להיפך, אולי הוא שינוי משמעות, וצ"ע בזה, עכ"ד. ובערוך השולחן (סימן תר"ג סעיף ב') כתב להדיא שאם שינה בזה הוי כמו שינוי בענין, ומחזירין אותו. ולכאורה פשוט כדבריו.

^ב וכמו שפירשו רש"י ורשב"ם, ואף כתבו שזו מטרת הפסיק כאן, להורות שאינו ענין אחד, אלא כלה הוא תיאור העונש. וכן מפורש בספר דקדוקי הטעמים (סעיף 28) שמטרת הפסיק כאן להורות על הפסק הענין. ובספורנו ביאר שעשו כלה הוא ענין אחד, ופירושו עשו כולם, אך לפי הטעמים שהניחו פסיק בין התיבות, הפירוש הוא כרש"י ורשב"ם.

וְיִרְאֶה לֹט - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְיִרְאֶה לֹט.

י"ט ב': הנה - הנו"ן בסגול, ואין לקרוא הנה בצירי.

הנה נֶאֱדָנִי - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים הנהגָא אֲדָנִי.

עֲבָדְכֶם - הדלי"ת בשווא נע, והוא לשון יחיד. ויש להזהר שלא ישמע שקורא עֲבָדֶיכֶם בצירי, שהוא שינוי משמעות ללשון רבים.

י"ט ד': וְעֲדָנְךָ - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְעֲדָנְךָ.

י"ט ה': הוֹצִיאָם - יש להקפיד על הגייה נכונה של הה"א, שהוא לשון ציווי. שלא ישמע שקורא הוֹצִיאָם באל"ף שהוא לשון מדבר עתיד.

י"ט ח': בְּעֵינֶיכֶם - הנו"ן בצירי, והוא לשון רבים. ויש להזהר שלא ישמע שקורא בְּעֵינֶיכֶם בשווא נע, שהוא שינוי משמעות ללשון יחיד.

י"ט ט': וְיִאֲמְרוּ | גִּשְׁתְּהֶלְאָה - מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו.¹

וְיִאֲמְרוּ הָאֶחָד בְּאֶלְגוֹל - תיבת וְיִאֲמְרוּ מוטעמת בפשטא ולא בקדמא.²

עֲתָה - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֲתָה באל"ף.³ וכן הוא להלן.

י"ט י"ד: וְיִצְאָ לֹט - הטעם מלרע בצד"י.⁴

וְיִדְבָר | אֶל־חֲתָנָיו - שני מונחים לגרמיה זה אחר זה.

קוֹמוּ צֹא - תיבת קומו מוטעמת במהפך, ולא ביתיב"ט.⁵

י"ט ט"ז: וְיִתְמַהֲמָה - יש להגות את שני ההאי"ן כראוי בשווא נח (וראה לעיל י"ח י"א).

י"ט ט"ז: וְיִתְמַהֲמָה | - מוטעם בשלשלת, וניגונו כשני פזרים ותלישא גדולה.⁶ ואע"פ שמסומן פסיק אחר השלשלת, אין להפסיק בו בשהייה.⁷

י"ט י"ז: בְּכָל־הַכֶּכֶר - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים בְּכָל הַכֶּכֶר.

י"ט י"ח: אֲדָנִי - נראה ששם זה קודש הוא.⁸

(ואמנם הפיסוק של שלשלת גדול יותר מהפיסוק של תלישא גדולה, ואולי אין המנגנה וזה בדיוק לתלישא גדולה, אלא כעין תלישא גדולה).

¹ פסיק הוא סימן המורה על שהייה מועטת, והוא בא רק אחר טעם מחבר, שהלא אחר טעם מפסיק אין צריך הפסקה, שהוא כבר מופסק ועומד מחמת ניגונו (פשוט, וכן כתב בספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם, ד"ה ועתה אדבר).

אך יש שני טעמים מפסיקים שאחריהם תמיד מסומן פסיק, והם הטעמים מונח לגרמיה ושלשלת, אך אין מטרת פסיקים אלו להורות על שהייה, כמו אחר טעם מחבר, אלא הפסיקים הללו באים לסימן לדעת שהוא טעם מפסיק ולא מחבר, משום שיש מונח שהוא טעם מחבר, ויש מונח לגרמיה שהוא טעם מפסיק, ותמונתם זהה, ולכן הניחו פסיק אחר המונח המפסיק, להבדיל בין המונחים ולהודיע שמונח זה מפסיק הוא.

וכן בטעם שלשלת, הפסיק בא לסמן שהשלשלת הוא טעם מפסיק ולא מחבר. ואע"פ ששלשלת הוא לעולם טעם מפסיק, הוצרכו לסמן פסיק כיוון שבטעמים של ספרי אמ"ת (איוב משלי תהילים) יש שלשלת מפסיק ויש שלשלת מחבר, והסימן לדעת איזהו המפסיק ואיזהו המחבר, הוא ע"י פסיק הבא אחר השלשלת המפסיק (כמו הסימן במונח לגרמיה), וכיון שבספרי אמ"ת שלשלת המפסיק מסומן תמיד עם פסיק אחריו, סומן כך גם בשאר ספרים.

ובבמק"ג הודפס ללא פסיק אחריו, וכתב המדפיס שיש נוהגים כאן פסיק וטעות בידם כי לא נמנה שום פסיק אחר השלשלת (היינו ברשימת המסורה המוסרת על כל הפסוקים שבתורה), ומפני שיש בג' ספרי אמ"ת השלשלת לפעמים מלך ולפעמים משרת, כשהיא מולכת בא הפסיק להבדיל שהוא המלך, אבל בכ"ס ספרים לעולם היא מולכת ובה הם טועים, עכ"ל.

וכתב האור תורה על דבריו שאע"פ שאינו נמנה ברשימת המסורה של הפסיקים, אין זו טענה, כיון שניתן לו במסורה סימן בפני עצמו, שנמסר על השלשלת במסורה "ז' בטעמא מרעימין ופסקין", וא"כ אין צריכים לחזור ולמנותו ברשימת הפסיקים, והמדפיס עצמו הדפיס לקמן (כ"ד א') פסיק אחר השלשלת, ובויקרא (ח' כ"ג) אף הביא את המסורה של ז' מרעימין ופסקין, ומסר את ז' המקומות, אלא שהוא מגבב ומביא עלינו דברי רוח, עכ"ל האו"ת.

ומדבריו נראה קצת שהבין שהפסיק שאחר השלשלת הוא אכן פסיק אמיתי, וראוי היה להימנותו ברשימת הפסיקים שבמסורה, אלא שלא נמנה שם מחמת שהוא מנוי בפני עצמו. אך לפי האמור נראה שהטעם שלא נמסר ברשימת הפסיקים, הוא משום שאינו באמת פסיק, אלא הוא בא רק לסמן שהשלשלת שלפניו הוא השלשלת המפסיק, ולכן לא נמנה ברשימת הפסיקים (וכמו שהפסיקים שאחר מונח לגרמיה לא נמנו שם).

⁸ גם לקוראים יש הבדל אם הוא קודש או חול לענין כוונת השם, ולקוראים הנוהגים להגות קמץ בהגייה האשכנזית רק בשם אדנות יש הבדל גם באופן הקריאה.

² הטעם מונח הוא טעם מחבר, ואילו הטעם מונח לגרמיה (שתמונתו כמונח רגיל, אלא שבא פסיק אחריו להודיע שהמונח שלפניו הוא המונח המפסיק) הוא טעם מפסיק, ובדרך כלל הוא בא לפני מונח רביעי (כגון: אֶתְּקִלְעֶשֶׁב | זָרַע זָרַע, וְלָלַךְ | רָמַשׁ עַל־הָאָרֶץ), אך יש פעמים שבא גם לפני טעמים אחרים.

וכאשר בא מונח ואחריו פסיק, ואין אחריו מונח רביעי, יש להסתפק אם הוא מונח לגרמיה, או שהוא מונח רגיל אלא שבא אחריו פסיק (פסיק בא רק אחר טעם מחבר, וענינו להורות על שהייה מועטת מסיבות שונות, אך לא מסיבות תחביריות של פיסוק וחיבור הענין, שהתחביר מתבטא בניגון הטעמים בלבד, ולא ע"י שהייה בין התיבות).

וכדי לדעת איזה פסיק מורה על שהייה בפועל, ואיזה פסיק מורה שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה המפסיק, מונה המסורה את כל הפסיקים שבמקרא המורים על שהייה, וכל פסיק שאינו נמנה ברשימה זו, מוכח שהוא לגרמיה. ומזה שפסיק זה אינו נמנה ביניהם, מוכח שאינו אלא סימן שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה ולא המונח המשרת (רשימה זו של המסורה מצויה בכתבי יד שונים של המקרא, וכן במערכת המסורה שבדפוס מק"ג (אות פ'), אך הרשימה שבמק"ג שניה ומבולבלת מאד לעומת הרשימות המצויות בכתבי היד).

וככל נוסף ישנו (מובא בספרי המדקדקים העוסקים בכללי הטעמים, וכגון בספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם), שכל מונח ואחריו רביעי, שיש פסיק ביניהם, לעולם המונח הוא מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו, פרט לפעם אחת בתנ"ך (בישעיה מ"ב ה': הֶאֱלֵל | הֵאֱלֵל) שהוא מונח ופסיק, ואינו מונח לגרמיה.

³ הצירוף קדמא מהפך פשטא מצוי מאד במקרא, ולעומת זאת הצירוף פשטא מהפך פשטא הוא די נדיר, ומחמת הרגילות, ודמיון צורות הקדמא והפשטא, יש נטיה להטעים בקדמא ולא בפשטא.

⁴ ועיין עוד בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה כ"ה.

⁵ הטעם מהפך הוא טעם מחבר, וצורתו וזה לצורת הטעם יתיב שהוא טעם מפסיק, וההיכר ביניהם הוא שהיית מונח לפני הניקוד של האות הראשונה בתיבה, והמהפך מוטעם אחר הניקוד של מקום ההטעמה.

ובמקרים כמו כאן, שמוטעם במהפך באות הראשונה, ואין ניקוד תחת האות הראשונה, לא ניכר כל כך שהטעם הוא מהפך ולא יתיב, ולכן יש הטועים ומטעים יתיב (ובאמת אין ספק שהוא מהפך ולא יתיב, שהמסורה מונה י"א מקומות במקרא בהם בא יתיב ואחריו פשטא, ופסוק זה אינו מנוי עמהם, ועוד, שמהדגש שבצד"ג מוכח שהוא מהפך, שלא שייך שיבוא דגש אחר טעם מפסיק).

ויש המספרים על גדול שהורה לקרוא בתיב, אך נראה בבירור שזו רק טעות שהגיעה מחמת שלא היה ניכר מספיק שהוא מהפך, כמבואר לעיל.

⁶ כתב ר' אליהו בחור (סוב טעם ריש פרק ד') שניגון השלשלת כשני פזרים ותלישא. ונראה שכוונתו לתלישא גדולה, שהלא שלשלת הוא טעם מפסיק, וא"כ מוכרח שנמסר בניגון תלישא גדולה המפסיק, ולא בניגון תלישא קטנה המחבר

י"ט כ': אִמְלִטָה נָא - הטעם מלרע בטי"ת.

י"ט כ"ג: צַעְרָה - הטעם מלעיל בצד"י, והעין"ן שאחריו בחטף פתח², ואין לנגן את הטעם בעי"ן או ברי"ש.

י"ט כ"ד: מָאֵת - יש להזהר שלא להבליע את האל"ף וישמע שקרא מֵת^{כא}.

י"ט ל"ב: עָמֹ - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אָמֹ באל"ף^{כב}. וכן הוא להלן.

י"ט ל"ד: מִמְחֶלֶת - יש אומרים שהמ"ם בקמץ קטן^{כג}, וי"א שהמ"ם בקמץ גדול^{כד}.

י"ט ל"ח: יִלְדָה - היו"ד בקמץ גדול, והלמ"ד בשווא נע, והוא מלשון לידה. והקורא יִלְדָה בפתח ושווא נח^{כה}, משנה משמעות ללשון נערה צעירה^{כז}. וכן הוא להלן.

כ' ב': אֶתְחִי הָוָא - יש להזהר שלא להבליע את הה"א בחיריק שלפניה, וישמע שקרא תיבת אֶתְחִי בלבד.

כ' ג': בַּעֲלָת - הטעם מלעיל בעי"ן^{כח}.

כ' ה': וְהִיא־גַם־הָיָא אֶמְרָה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים וְהִיא־גַם־הָיָא אֶמְרָה.

כ' ו': מִחְסוּלִי - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מִחְסוּ לִי.

כ' ח': לְכָל־עֲבָדָיו - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים לְכָל עֲבָדָיו.

וַיִּרְאוּ - הרי"ש בשווא נע, והוא מלשון יראה. והקורא וַיִּרְאוּ בשווא נח, משנה משמעות ללשון ראה.

כ' ט': אֲשֶׁר לֹא־יַעֲשֶׂוּ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֲשֶׁר־לֹא יַעֲשֶׂוּ.

כ' י"ב: אֵךְ לֹא בַת־אֹמִי - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֵךְ־לֹא בַת אֹמִי.

כ' י"ג: וְאֶמְרָה לָהּ - הטעם מלרע במ"ם.

אֵל פְּלִהֶמְקוּם - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֵל־פְּלֶהֱמָקוּם.

אֲשֶׁר נִבְּוֹא שְׁמָה - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר־נִבְּוֹא שְׁמָה במקף^{כז}.

כ"א א': וַיֵּי - האל"ף לא נשמעת, ונקרא וַיְנִי^{כח}.

כ"א ו': וַצַּחֲקֵלִי - יש לנגן את הטעם כראוי במקף, עם העמדה קלה במתג שביו"ד, והטעם מלרע בלמ"ד.

וַצַּחֲקֵלִי - הצד"י בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים וַצַּחֲקֵלִי בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^{כט}.

כ"א ז': יִלְדָתִי - הדלי"ת בשווא נח, ולא בשווא נע^{כו}, למרות הקושי^{כז}. ויש להזהר שלא להבליע בתי"ו שישמע כאילו קרא יִלְתִּי. או לחלקה לשתי מילים ולקרא יִלְדַּתִּי. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הדלי"ת או לחלקה לשתי מילים, עדיף לקרואה בשווא נע. וכן הוא להלן כ"ו: הַגְדָּתִי.

^{כא} וכאן יש להקפיד על כך ביותר, משום שאם ישמע שקרא מֵת, הוא גידוף ח"ו.

^{כב} שדרך האות הקודמת לחטף, להינקד בניקוד החטף. וכיון שהאות הגרונית שאחר הקמץ מנוקדת בחטף קמץ קטן, מסתבר שהקמץ שלפניו הוא קמץ קטן.

ואמנם אין דרך קמץ קטן לבוא בהברה פתוחה, אך כאן ההברה סגורה במקורה, שהלא האות הגרונית היתה ראויה להנקד בשווא נח (מִמְחֶלֶת), ורק בגלל שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, הורחב השווא שבאות הגרונית לחטף קמץ ונפתחה ההברה. וכיון שבמקור ההברה היתה סגורה, דינה כהברה סגורה, ולכן יכול לבוא בה קמץ קטן.

^{כג} כתבו המדקדים שאחר קמץ קטן יבוא תמיד שווא נח או דגש, וכאן שאין דגש אחר הקמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

^{כד} לקוראים בהגיה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא יניעו את השווא, אע"פ שעשו שלא כדיון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת עדיין ע"י הקמץ שביו"ד. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י נעות ונחת השווא, אם לא יניעו את השווא, יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{כה} כבבראשית ל"ד ד': קַח לִי אֶת הַיִּלְדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה.

^{כו} משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ה הערה ג'.

^{כז} ענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה כ"ב.

^{כח} ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה שווא נח.

^{כט} הגיית הדלי"ת הרפה דומה להגיית האות זי"ן, ואין כל קושי להגותה בשווא נח לפני האות תי"ו, אך כיון שאצל האשכנזים והספרדים נשתכחה הגיית הדלי"ת הרפה, והוגים כל דלי"ת כמו הדלי"ת הדגושה בדגש קל, נוצר קושי להגותה לפני האות תי"ו (וראה מש"כ בזה בשו"ת פאת שדך ח"ב סוף סימן כ"ד).

בתלמוד בבלי (שבועות ל"ה ע"ב) ובמסכת סופרים (פ"ה ה"י) איתא ששם זה קודש, וכן פסק הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ט). וכן בקסת הסופר כתב בפשיטות שהוא קודש.

ובאבן עזרא (כאן) ורבינו בחיי (לעיל י"ח ג') כתבו שהוא חול, ומנוקד בקמץ משום שמוטעם בסוף פסוק (שניקוד פתח משתנה בסוף פסוק למקץ), ובתרגום אונקלוס יש שתי גירסאות שונות אם הוא חול או קודש.

ובמנחת שי תמה על האבן עזרא ורבינו בחיי כיצד פירשו להיפך מדברי הגמרא. ונראה לומר, שכיון שכתוב בתחילה וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם, נראה בפשטות שאמר הכל להם, וא"כ הוא חול, ולפי הבבלי שהוא קודש צריך לדחוק ולפרש שאמר להם רק תיבות אל נא, וחזר כלפי הקב"ה ואמר ה' הִנֵּה נָא וכו', וכמו שפירש רש"י, ופירוש זה דחוק, ואף מהטעמים לא נראה כן, שהלא תיבת ה' מוטעמת בסוף פסוק. ואפשר לפרש עוד ש"אַלֵּהֶם" היינו בפניהם, והכל אמר לקב"ה, וכמו שפירש הריטב"א. וכיון שפירושם אלו דחוקים, העדיפו האבן עזרא ורבינו בחיי לפרש על פי פשוטו של מקרא, שלא כפירוש הגמרא, ששבעים פנים לתורה, ובמדרש רשאי אפילו תלמיד לחדש ולחלוק על דברי חז"ל (עיין אור החיים בראשית מ"ו ח'). אך לענין מעשה לכאורה יש לנהוג כדברי הגמרא והרמב"ם שהוא קודש.

^כ עיין לעיל הערה ג' בדברי לחם הביכורים שנקט שכאן הטעם מלרע ברי"ש, והצד"י במתג בלבד.

והטעם שכאן נקט למעשה שהתיבה מלרע, שלא כבתיבת הָאֵלֶּה ששם נקט שהיא מלעיל, משום שבתיבת הָאֵלֶּה מסומן הטעם מלעיל בכל הספרים, אך בתיבת צַעְרָה יש מעט ספרים שהטעמים צַעְרָה במתג תחת הצד"י ותחת הרי"ש (ואכן כך מוטעם בבתיב הדי א"א א"א, ובדפוסים מק"ג ורא"פ), והבין לחם הביכורים שתחת הצד"י הוא רק מתג, ותחת הרי"ש הוא הטעם סוף פסוק, וכיון שזה מתאים עם כללי הדקדוק, שהלא הטעם ראוי לבוא אחר החטף, ולא לפניו, לכן העדיף את גרסת ספרים אלו.

אך באמת אינו כן, ואף לספרים שסימנו שני מתגים, המתג שתחת הצד"י הוא הטעם סוף פסוק, והמתג שתחת הרי"ש הוא העמדה בעלמא שאחר הטעם, ולא להיפך, ומטעם זה לא סומן המתג שתחת הרי"ש ברוב הספרים, משום שסימון העמדה זו אינו חובה (ור' איצק פרעמסלא הוסיף עוד, שכאן אף העדיפו רוב הסופרים שלא לסמן את העמדה זו, כדי שלא יבואו לטעות ולחשוב שעיניק הטעם ברי"ש).

א"ב א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר. ~
וכן כתבו אור תורה ומנחת שילי.

מ"ס שניה במונח – בכתבי היד: א"ו א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה,
קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.

כ' י"א: **כִּי אֶמְרָתִי** / (כִּי אֶמְרָתִי)

ברביע – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ו ט"ח, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"י
ס"יא ס"יג ס"ט ס"יז, א"ג א"ו א"ז א"ח. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, קסוטו,
ברויאר.

בוקף קטן – בכתבי היד: ס"ב ס"ט ס"יב ס"יז, א"א א"ד א"ט א"י. ~
ובדפוסים: רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.

כ' ט"ז: **וְאֵת כָּל** / (וְאֵת כָּל)

במרכא, והאל"ף בצירי – בכתבי היד: ט"א ס"ב ט"ג ט"ד ט"ו ט"ח, ס"א
ס"ב ס"ד ס"ו ס"י ס"יא ס"יג ס"ד ס"ט ס"יז, א"ב. ~ ובדפוסים: מק"ג,
רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

במקף והאל"ף בסגול – בכתבי היד: ס"ה ס"ז ס"ח ס"ט ס"יג א"ג א"ד א"ו
א"ז א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.

כ"א ט"ו: **מִן הַחֲמֶת** / (מִן הַחֲמֶת)

החית בצירי – בכתבי היד: ט"א ס"ב ט"ג ט"ד ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ד ס"ה
ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"יא ס"יג ס"ד ס"ט ס"יז, א"א א"ד א"ו א"ז א"ח א"ט
א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו, ברויאר. ~ וכן דעת מנחת
שילי.

החית בסגול – בכתבי היד: ס"ט ס"יב, א"ב א"ג. ~ ובדפוסים: רוו"ה,
גינצבורג, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.^{מא}

כ"א ל"ג: **וְיָטַע אֶשֶׁל** / (וְיָטַע אֶשֶׁל)

האל"ף בסגול – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ו
ס"ח ס"י ס"יא ס"יג ס"ד ס"ט ס"יז, א"ד א"ו. ~ ובדפוסים: קסוטו, ברויאר. ~ וכן כתב
רד"ק^{מב}. ~ וכן דעת מנחת שילי^{מג}.

האל"ף בצירי – בכתבי היד: ס"ה ס"ז ס"ח ס"ט ס"יב ס"יז, א"א א"ב
א"ג א"ז א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג,^{מד}
קורן.

כ"ב א': **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים** / (וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים)

במונח זקף – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה
ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"יא ס"יג ס"ד ס"ט ס"יז, א"א א"ו א"ז א"ח א"ט א"י.
~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, קסוטו, לטריס, קורן, ברויאר. ~ וכן הוא
בעין הקורא.

בדרגא תביר – בכתבי היד: ס"ב, א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוס: גינצבורג^{מז}.

כ"ב ח': **אֶל-לָהִים** / (אֶל-לָהִים)

בגרשיים – בכתבי היד: ט"א ס"ב ט"ג ט"ד ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה
ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"יא ס"יג ס"ד ס"ט ס"יז, א"ד. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו,
ברויאר. ~ וכן כתב בעין הקורא בשם מקצת ספרים.

בוקף גדול – בכתבי היד: ס"ה ס"ז ס"ח ס"ט ס"יב, א"א א"ג א"ו א"ז א"ח
א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג^{מז}, קורן. ~ וכן כתב בעין הקורא בשם רוב
ספרים.

^{מב} כן כתב רד"ק בשרשים (שורש אשל).

^{מג} בדבריו הביא את שתי השיטות, אך בדיבור המתחיל ניקד אֶשֶׁל בסגול,
ומוכח שכך הכריע למעשה. ועוד הביא שם מנחת שי שבספר רב פעלים כתב
שיש ספרים בצירי ויש ספרים בסגול.

^{מד} ובגליון כתב שבספרים אחרים מנוקד אֶשֶׁל בסגול.

^{מה} ובגליון כתב שבספרים אחרים מוטעם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים במונח זקף.

^{מו} הטעמת תיבת אֱלֹהִים בוקף תמונה במקצת, שהרי הפיסוק הראוי והמתבקש
הוא: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבִרָהָם, וַיֹּאמֶר הַנְּנִי. ואם תיבת אֱלֹהִים מוטעמת בוקף הפיסוק
הוא: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֲבִרָהָם וַיֹּאמֶר הַנְּנִי. והטעמת תיבת אֱלֹהִים בתביר מסתברת
יותר, שכן הפיסוק הוא: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבִרָהָם, וַיֹּאמֶר הַנְּנִי.

וכבר עמד על כך שד"ל (אגרות שד"ל עמ' 1209), וכתב שאין ספק שראוי להיות
מוטעם בדרגא תביר, וכתב שאכן מצא כן בכמה כתבי יד. והסכים עמו ברכר
בהערותיו לתנ"ך יהואש.

אך באמת בספרים המדויקים מוכח שההטעמה הנכונה היא בוקף, ולא
בתביר, וכתב שד"ל שיש ליישב הטעמה זו, שאם הפיסוק הגדול היה בתיבת
אֲבִרָהָם היה משמע שתיבות וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים קאי על אברהם, שאברהם אמר אלו
הנני (ואע"פ שתיבת וַיֹּאמֶר כתובה פעמיים, וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבִרָהָם וַיֹּאמֶר הַנְּנִי, בכל זאת יחכו שניהם קאי על
אברהם, ודרך המקרא לדבר כן ולכפול תיבת וַיֹּאמֶר פעם נוספת אחר שמפרטים את שם האומר, וכמו שמצאנו
(אסתר ז' ה'): וַיֹּאמֶר הַקֶּלֶף אֶחָשֶׁדְרֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה), ולכן הפיסוק הגדול בתיבת אֱלֹהִים,
שכך משמע שמישהו אחר אמר אלו.

^{מז} ובגליון כתב שבספרים אחרים מוטעם אֶל-לָהִים בגרשיים.

^{לו} וכתבו כן אף במקומות נוספים בהם מופיעה תיבה זו ומוטעמת בוקף קטן
(שמות ט' ו', שם ל"ב ו', שם ל"ב ו', במדבר י"ז ו'). ~ וכן בכתר ארם צובה במקומות שנשתמר
(כגון: שופטים ו' ל"ח) מוטעם בוקף ללא מונח.

^{לז} ובגליון ציין שבספרים אחרים מוטעם וְאֵת כָּל במקף.

^{לח} נראה שיש סימני מחיקה של סגול שתוקן לצירי.

^{לט} בדבריו הביא את שתי השיטות, אך בדיבור המתחיל ניקד הַחֲמֶת בצירי,
ומוכח שכך הכריע למעשה.

^מ ובגליון כתב שברוב כתבי היד והדפוסים מנוקד הַחֲמֶת בצירי.

^{מא} מחלוקת הספרים בענין ניקוד תיבה זו מובאת כבר ברד"ק (שרשים שרש חמת)
שכתב שהחית בסגול ויש ספרים בצירי.

וכתב רוו"ה, שמוכח שהנוסח הנכון הוא הַחֲמֶת בסגול מהמסורה המוסרת
על י"ב פתחין באתנח בספר בראשית, והיינו, שאע"פ שבטעם אתנחתא
משתנה ניקוד האות המוטעמת מפתח ומסגול (הנקרא גם "פתח קטן") לקמץ (כגון:
שמים-שמים, לילה-לילה, ארץ-ארץ, אבן-אבן), ישנם י"ב מקומות בספר בראשית בהם האות
המוטעמת כן מנוקדת בפתח או בסגול בטעם אתנחתא. ופסוק זה נמנה
במסורה זו, ומוכח שמנוקד כאן הַחֲמֶת בסגול (ורשימת מסורה זו של הפתחין בספרא מובאת
אף בספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם, ובספר דרכי הניקוד והנגינות לר' משה הנקדן).

אך יש להעיר, שברשימה זו יש כמה מקומות נוספים בהם שונים ספרינו
מהנמסר בה, כגון: ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כ"ח י'), ויקמו לצחק (שמות ל"ב
י'), בלולה בשמן וחרבה (ויקרא י' י'), ועוד, ונוסחאות אלו נוגדות את נוסח
הספרים המדויקים, ואף נדחו ע"י אור תורה ומנחת שי, ואף רוו"ה עצמו כתב
(שמות ל"ב ו') שיש בזה מסורות חלוקות או שהרשימה משובשת, וא"כ גם כאן
אין להביא ראיה ממסורה זו.